

Közyűlést választ a főváros^{*}

A Politikatörténeti Intézet a korábbi években az 1920–2010 között megrendezett országos képviselő-választások történetét adta közre, összefoglalva választási eredményeket, mandátumarányokat, jogszabályokat, induló pártokat és kampányokat. Legújabb, impozáns kiállítású, jegyzetekkel és táblázatokkal bőségesen ellátott kötetében az intézet Budapest főváros és az időközben a fővároshoz csatolt községek önkormányzati választásainak krónikáját nyújtja át az olvasónak – Buda, Pest és Óbuda egyesítésétől a „Demszky-korszak” lezárulásáig.

Egy adott terület (ország, régió, megye, város) választásainak a történetét tanulmányozva, az első kérdést az elemzés kronológiai határai jelentik. A választ nagyrészt a választási rendszer és a közigazgatási határok változása szabja meg. Míg az országos képviselő-választások adatainak a gyűjtéséhez és elemzéséhez 1920 a konvencionális határkő – ekkortól kezdve létezik Magyarország a mai határai között –, a fővárosi önkormányzati választások tanulmányozásának kiinduló dátumaként az 1873-as év kínálkozik: az egyesített főváros megalakulásának az éve.

Ugyanakkor a fővárosi választások kutatása során nehézséget jelent, hogy Budapest területe a későbbi rendszerekben több alkalommal módosult. Eltekintve a legutolsó, 1994-ben bekövetkezett kisebb horderejű változástól – a XXIII. kerület (Soroksár) megalakulásától –, a főváros kétszer (1930-ban és 1950-ben) is jelentős változáson ment keresztül, a közigazgatás határai is módosultak, új kerületek alakultak. További nehézséget jelent, hogy a fővárosi választásokra vonatkozóan is számos jogszabály született, mutatva, hogy a huszadik századi magyar történelemben a gyakran változó rezsimiek mindegyike tisztában volt a főváros kiemelt politikai súlyával. A trianoni békeszerződés után Budapest közéleti, gazdasági és kulturális szerepével egyetlen más, az új államhatárok között maradt nagyváros sem vetélkedhetett. A főváros feletti kontroll megteremtése elemi érdeke volt a Horthy-kor kormánypártjainak – ahogy az sem véletlen, hogy 1945-ben szintén a fővárosi választást tekintették a demokrácia próbatételének.

A szerzőknek hatalmas adattömeget kellett mozgatniuk, ráadásul a Horthy-korszakban a fővárosi közgyűlések összetételét szinte választásonként módosították a kormányzati érdekeknek megfelelően. Még egy politikai rendszeren belül sem beszélhetünk állandóságról, a minden-

^{*} FEITL István–IGNÁCZ Károly (szerk.): *Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 332 p.

kori hatalom úgy módosított a törvényhatósági bizottság összetételén, a választáson való részvétel feltételein, a választójogosultak körén, ahogyan azt az aktuális erőviszonyok diktálták. Nem volt kisebb feladat a rengeteg – sok esetben egyetlen választásra alakult – fővárosi és kerületi párt, szövetség, blokk programjainak összegyűjtése sem. Az agglomeráció, az 1930-ban és 1950-ben Budapesthez csatolt települések pártjainak bemutatása különösen érdekes, hiszen ezek a pártok még kevésbé szerepelnek a köztudatban (nyilván nem sokan hallottak például a Pesterzsébeten működő Liberális Kispolgárok és Szocialista Munkások Szövetségéről vagy a szintén pesterzsébeti Nemzeti Polgárok és Munkások Pártjáról).

A tizenöt tanulmány közül egy (Horváth J. Andrásé) a dualizmus kori önkormányzati választásokkal foglalkozik. Négy szerző (Ignác Károly, Schweitzer Gábor, Varsányi Gábor, Forró Katalin) összesen öt tanulmányban a két világháború közötti Budapest, illetve az 1950-ben a főváros-hoz csatolt települések önkormányzati választásait vizsgálja. Hubai László a kortársak és az utókor által a „demokrácia főpróbájának” tekintett 1945-ös törvényhatósági választás kulisszái mögé enged betekintést. Feitl István két tanulmányában az 1956 előtti, valamint az 1957–1989 közötti tanácsválasztásokat elemzi, végül Ripp Zoltán, Wiener György, Szabó Balázs, Szoboszlai György és Wéber Attila írásai a rendszerváltástól 2010-ig tartó időszak hat választását vizsgálják. A tanulmányok után egy pártmutató, valamint egy, a főváros 1873 és 2010 közötti közigazgatási és választásföldrajzi változásait bemutató, térképes összefoglaló segíti az eligazodást.

A tanulmányok – hasonlóan az 1920–2010 közötti parlamenti képviselő-választásokat elemző kötetek tanulmányaihoz – azonos módon épülnek fel: a szerzők előbb a választásokat megelőző politikai szituációt vázolják fel, majd ezt követi a választójogi szabályozás és vitájának – néhol hosszadalmas, de a gyakori módosítások miatt szükséges – leírása, utána a pártok és pártprogramok „seregszemléje”, valamint a kampány, majd a választási eredmények értékelése és magyarázata. Jelen recenzióban nem törekedhetek a tanulmányok részletes ismertetésére, ezért két problémára irányítom a figyelmet: a két világháború közötti választások mintázatára, valamint az egyes városrészekre jellemző választói magatartás kontinuitására.

A keresztény jobboldali körökben már a századfordulón divatja volt a nyitott, szellemileg befogadó fővárosi életforma és kultúra ostromozásának. A Wolff Károly nevével fémjelzett keresztény párti politika a „fővárosi közigazgatásnak minden vonalán” érvényesülő „régí szabadkő-

műves-szellem” elleni világnézeti küzdelemben nem riadt vissza a liberális ellenzék lehetőségeinek korlátozásától sem. (57.) Az 1920-as választás után – korábban példátlan módon – az ellenzék a szakbizottságokban való részvételre sem kapott lehetőséget (69.). Az öt évvel később megrendezésre kerülő választás azonban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP), Vázsonyi Vilmos Nemzeti Demokrata Pártja és a Kossuth-párt által alkotott választási szövetség (Demokratikus Blokk) sikerét hozta. Bár a választási győzelemnek nem voltak, nem lehettek közéleti konzekvenciái, de több tanulsággal is szolgált.

Bebizonyosodott, hogy a szociáldemokraták, hat évvel a Tanácsköztársaság után, széles választói tömeget tudhatnak a hátuk mögött, ami – 1919 fájdalmas emlékét és a „bűnös várost” ostorozó kormánypárti propagandát tekintve – nagy szó volt. Emellett kiderült, hogy a választóknak csupán 36,6%-a támogatja a főváros régi „liberális”, „szabadkőműves” szellemtől való megtisztítását hirdető politikát. Az ellenzék „provizórikus győzelme” nem vált tényleges győzelemmé, köszönhetően a széthúzásuknak – a Demokratikus Blokk és a Rassay Károly vezette szabadelvűek ellentétének –, de leginkább a törvényhatósági bizottságba különböző jogcímmel bejutott, nem választott közgyűlési tagok fellépésének. Nevető harmadikként a bethleni konszolidációs politika fővárosi „trójai falova”, a Wolff-féle Keresztény Községi Pártnál liberálisabb, de „balra”, a szociáldemokraták felé Wolff pártjához hasonlóan zárt, így a polgárság nagy része számára szimpatikus Községi Polgári Párt (Ripka-párt) került előnyös pozícióba.

Budapest kiemelt jelentőségét mutatja, hogy mind a bethleni, mind a gömbösi kormánypárt mindent megtett a „bűnös város” fölötti kontroll megteremtése érdekében. A fővárosban, ahol a választópolgárok országgyűlési választáson is titkosan, pártlistákra szavaztak, nagyobb esély nyílt az ellenzék térnyerésére, mint a nyílt szavazásos vidéki választókerületekben, és a főváros pluralis pártszerkezete jobban leképezte a helyi társadalom ideológiai tagoltságát is. Az ország hegemon pártrendszere és a főváros pluralizmusa között óriási szakadék feszült. A kormánypárt törekvése a pluralizmus felszámolására időnként még a keresztényszocialistákat, a liberálisokat és a szociáldemokratákat is egy táborba tömörítette. 1930-ban az új, Bethlen centralizációs szándékának szolgálatában álló fővárosi törvény tervezetének vitája egy platformra hozta a keresztény párti várospolitikusokat „ösellenségeikkel”, a szociáldemokratákkal és a liberálisokkal. Az 1930-as években a fővárosi politikusoknak Gömbös Gyulával kellett harcba szállniuk, mivel a miniszterelnök a fővárosi pártokat is be kívánta terelni a Nemzeti Egység Pártjának égisze alá. (113.)

A kormányzat nem riadt vissza a választások manipulálásától sem. Jellemző, hogy az 1935-ös választás idején az öt évvel korábbi választói névjegyzékek szerint szavazhattak a fővárosi polgárok. Ennek következtében az időközben elhunytak is aktív választójoggal rendelkeztek, viszont – az 1936-os új névjegyzék tükrében – harmincezer fő nem élhetett törvényes jogával. (114.) Hogy a zavar még nagyobb legyen, a kétszázkilencvenezer választójogosult közül száznyolcvanezer időközben elköltözött, és az új címük kiderítése újabb adminisztrációs feladatot zúdított a közigazgatási szervekre (120.).

Forró Katalin a Budapesthez csatolt települések helyhatósági választásai kapcsán részletesen bemutatja a Horthy-korszak politikai kultúráját, a választók informálásának és mozgósításának eszközeitől (nagygyűlés, sajtó, falragasz, röplap, sőt „szendvicsemler”) a kortesfogásokon keresztül a választási visszaélésekig (például a névjegyzékek manipulálása, ígéretes a választás napján, a titkosság megsértése a pártállásra utaló színnel ellátott szavazólapokkal). A politikai rendszerek jöttek-mentek, de hasonló trükkök, visszaélések hatósági alkalmazása a rendszerváltásig állandó eleme maradt a választásoknak. Az 1950-es tanácsválasztás komédiájára például jellemző volt, hogy megtiltották a tömegközlekedés hétfélig járatainak sűrítését, nehogy a szavazók a hegyekbe kirándulva szökjenek meg a kötelező szavazás elől (175.). Mindezeket figyelembe véve nem csoda, hogy az első rendszerváltás utáni önkormányzati választás első fordulójában a részvétel alacsony (37,39%) maradt (220.).

Az egyik legérdekesebb kérdés az egyes városrészekre, kerületekre jellemző választói magatartás korokon átívelő állandósága. A publicisztikában előszeretettel emlegetik, hogy az országgyűlési és önkormányzati választásokon a Duna két oldalán elhelyezkedő városrész egészen eltérő választási mintázatot mutat: Buda „jobbra” hajlik, míg Pest „balra”. Olykor 1848-ig vezetik vissza a két part ellentétes politikai mintázatának a gyökereit. Nem valamilyen *genius loci*, hanem az egyes városrészek szociológiai különbsége áll az eltérő politikai tagoltság mögött. Buda a keresztény úri középosztály „menedéke” volt, így természetes, hogy a Horthy-korszakban az itt élő jómódú polgárok nagyobb arányban a legkonzervatívabb politikai alakulatot, a keresztényszocialista erőket támogatták (de erős volt a Keresztény Községi Párt a pesti oldalon, a Terézvárosban és az Erzsébetvárosban is). A Lipót- és Újlipótváros, valamint a Terézváros Nagykörúton belüli területe azonban a Horthy-korszak egészében a liberális pártok bázisa volt. Ezekben a városrészekben koncentrált a zsidó nagy- és kispolgárság, ez volt a zsidó kispolgári bázisú pártnak, a Vázsonyi Vilmos vezette Polgári Demokrata – utóbb

Nemzeti Demokrata – Pártnak a szülőhelye. (127.)

Érdekes azonban, hogy az 1944–1989 közötti nagy társadalomalakító időszak viharai sem voltak képesek a térbeli politikai tagoltság lényeges megváltoztatására. A budai kerületek a rendszerváltás után is a jobboldalt preferálták, holott ekkorra a „keresztény-nemzeti” jobboldal bázisának számító régi keresztény úri középosztály már szétszóródott. Belső-Pest viszont húsz éven keresztül a liberális SZDSZ fellegetvára volt, és így a rendszerváltó párt szinte a Nemzeti Demokrata Párt örökébe lépett – noha nyilvánvaló, hogy társadalmi folytonosságról itt sem beszélhetünk. A jobboldal és a liberális szavazótábor határa az 1990-es években éppúgy a Nagykörúton húzódott, mint hetven évvel korábban. A munkásmozgalmi hagyományok következtében a két világháború közötti MSZDP rendre elnyerte Angyalföld munkásalakosságának szavazatait – és a 2010-es választáson a XIII. kerület volt az egyetlen olyan fővárosi kerület, amelyben az MSZP által képviselt baloldal győzelmet aratott: a párt a kerületben elnyerte a megszerezhető mandátummennyiség több mint felét (tizennégy mandátumot a húszból). (318.)

A térbeli politikai tagoltság témaköre további kutatásokat igényel: miért mutatnak egyes városrészek makacsul hasonló képet a nyolcvan vagy kilencven évvel ezelőtti választási mintázathoz, miközben a holokauszt, a világháború, az ostrom és a bombázások, az emigrációs hullámok, a kitelepítések folyamatai többszörösen átrendezték az egyes kerületek társadalmát, nem beszélve a munkaerő-piaci helyzet vagy a családi állapot változásával összefüggő be- és kiköltözésről. Válaszra a kötet sem vállalkozik, némi hiányérzetet hagyva az olvasóban. Igaz, ez szükségszerűen túlterjeszkedett volna a könyv keretein, olyan országos és nemzetközi összehasonlítást, empirikus kutatásokat kívánt volna meg, amit nem várhatunk el ettől a kötettől.

Végül érdemes kiemelni, hogy a könyv nem pusztán Budapest politika-, választás- és párttörténete, hanem az általános társadalom- és mentalitástörténet szempontjából is hasznos ismereteket tartalmaz. A Horthy-korszak és 1945 budapesti választásain jól nyomon követhető például a nők közéleti szerepének, presztízsének alakulása, mind választóként, mind választhatóként. 1935-ben a Gömbös-féle Nemzeti Egység Pártja három, a Keresztény Községi Párt négy, a Szociáldemokrata Párt tizenöt női képviselő-jelöltet indított – ami persze elhanyagolható a férfi jelöltek számához és arányához képest, de nagy előrelépés volt ahhoz a korábbi álláshoz képest, hogy a nőknek otthon és nem a közéletben van a helyük. (117–118.) A női szavazóknak szóló keresztény párti és szociáldemokrata kiadványok megjelenése érzékelteti, hogy

a nők mozgósítása is stratégiai kérdéssé vált. Még inkább így volt ez 1945 után, amikor nőtöbbség alakult ki Budapesten, hiszen a háború, a hadifogság és a malenkij robot rendet vágott a fővárosi férflakosság körében. A nők pedig – ahogyan az Hubai László tanulmányából kiderül – a Független Kisgazdapárt felé billentették a mérleg nyelvét, hozzájárulva a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt által létrehozott Dolgozók Egységfrontjának kudarcához. (164–165.)

Az *Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010* izgalmas tanulmánykötet, azonban korántsem meríti ki a témát: sok nyitott kérdés marad, leginkább a térbeli politikai tagoltság és a választói magatartás mélyebb, szociológiai és komparatív szempontú elemzésével vagy egyes részterületekkel (például a pártok községpolitikája, a jelöltállítás folyamata, a kampányok anyagi hátterének biztosítása) kapcsolatban. Ezeknek a kutatása a továbbiakban is munkát ad a hazai választás- és politikatörténések számára.

Paár Ádám